

KS. WIESŁAW KRAIŃSKI

QUERELA NULLITATIS W PROCESIE MAŁŻEŃSKIM
WEDŁUG PRZEPISÓW PROCESOWYCH
KOŚCIOŁA ŁACIŃSKIEGO

Pojęcia i znaczenia terminu *querela nullitatis* jako instytucji prawa procesowego należy szukać w słownictwie łacińskim i w instytucjach prawa rzymskiego, na gruncie którego instytucja *querela nullitatis* zaistniała. Łacińskie słowo *querela* pochodzi od słowa *queror* i oznacza użalenie się, narzekanie. W prawie rzymskim terminem tym określano skargi wnoszone na forum sądowe¹.

W prawie rzymskim *querela* miała zastosowanie w trzech przypadkach: *querela non numeratae pecuniae* – jako zarzut dłużnika względem wierzyciela przeciwko prawdziwości skryptu dłużnego; *querela inofficiosi testamenti* – jako zarzut przysługujący pominiętym w testamencie krewnym testatora przeciwko obcym spadkobiercom; *querela falsi* – jako zarzut procesowy przeciwko fałszywym zeznaniom świadków lub fałszywym dokumentom. Tenże rodzaj *querela* jest najbardziej zbliżony do instytucji kanonicznej².

Ks. dr WIESŁAW KRAIŃSKI – adiunkt Zakładu Prawa Kanonicznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; adres do korespondencji: ul. Łazienna 18, 87-100 Toruń; e-mail: wieslawkrainski@o2.pl

¹ Por. S. P ł o d z i e Ń, *Querela nullitatis jako środek odwoławczy od wyroków w prawie kanonicznym*, Lublin 1959, s. 7.

² „Querela falsi” była zarzutem procesowym („exceptio”), nie zaś środkiem odwoławczym od wyroków nieważnych – por. tamże, s. 9.

Od XIV wieku w prawie świeckim, a w XX w. w prawie kanonicznym zaczęto używać sformułowania *querela nullitatis* jako nazwy na środek odwoławczy od wyroków nieważnych. Powyższe sformułowanie znalazło się w prawie kanonicznym jako określenie skargi lub zaskarżenie nieważności wyroku³.

I. NIEWAŻNOŚĆ AKTU PRAWNEGO W KODEKSIE PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

Skarga o nieważność wyroku, o której stanowi kodeks w kan. 1619-1627, ma swoje umocowanie w innych przepisach prawnych. Punktem wyjściowym jest kan. 10 KPK, zgodnie z którym: akt prawny jest nieważny, jeśli ustawa uniezdalnia osobę lub unieważnia akt prawny. Skarga o nieważność wyroku nie ma jednak bezpośredniego odniesienia do kan. 10 KPK, gdyż ten ma odniesienie do norm nieważności stanowiących przez prawo⁴.

Odniesienie do skargi o nieważność wyroku ma wprowadzony w kodeksie kan. 124 § 1. Norma wspomniana do ważności aktu prawnego wymaga, by był on dokonany przez osobę zdolną oraz by zawarte były w nim wszystkie istotne elementy konstytutywne, a także by zostały zachowane wszystkie formalności i warunki wymagane przez prawo do ważności aktu prawnego.

Dyspozycja tej normy jest najbliższa *querela nullitatis*, która ma swoje podstawy w ustawach uniezdalniających oraz unieważniających, również w braku elementów istotnych pochodzących z prawa naturalnego, pozytywnego Bożego oraz kościelnego. Normy generalne przedstawione we wspomnianych kanonach mają bezsprzecznie odniesienie do prawa procesowego⁵, w tym do instytucji *querela nullitatis*.

Cały system prawa procesowego jest zabezpieczeniem porządku sprawiedliwości. Tegoż porządku sprawiedliwości strzeże najwyższy prawodawca w Kościele, czego potwierdzeniem jest zarezerwowanie dyspensy od prawa procesowego najwyższemu podmiotowi władzy w Kościele⁶. Kanon 128

³ Por. tamże, s. 10-11.

⁴ Por. V. de P o l i s, *Le nullita processuali all'interno della sistema della nullita dell'ordinamento Canonico*, [w:] *La „Querela nullitatis” nel processo canonico*, Città del Vaticano 2005, s. 25, Studi Giuridici LXIX.

⁵ Por. tamże, s. 25.

⁶ Por. kan. 87 § 1 KPK.

mówi o krzywdzie wyrządzonej przez akt prawny w sposób umyślny lub nieumyślny – legalnie lub nielegalnie – i wzywa do naprawienia niesprawiedliwości. *Querela nullitatis* jest instytucją, która ma naprawić naruszony porządek sprawiedliwości.

Racją istnienia *querelae nullitatis* w prawie procesowym jest również kan. 221 § 1-2. Wiernym przysługuje legalna obrona swoich praw na forum kościelnym⁷. Legalna obrona swoich praw, którą jest skarga o nieważność wyroku, przyjmuje następujące działania:

Querela nullitatis może zostać zgłoszona poprzez skargę lub zarzut, o czym mówi art. 271 DC, precyzując, że skarga o nieważność wyroku może być zgłaszana zawsze w formie zarzutu, natomiast w formie skargi – w ciągu 10 lat od momentu ogłoszenia wyroku. Skarga jest samodzielnym środkiem prawnym, mającym na celu uzyskanie orzeczenia nieważności wyroku. Natomiast zarzut o nieważność wyroku, inaczej skarga w formie zarzutu, jest środkiem obrony przed skutkami wydanego niegdyś nieważnego wyroku⁸.

Skarga o nieważność wyroku może być wniesiona wraz z apelacją od rozstrzygającego wyroku, do którego dołączona jest *querela* o nieważność wyroku na podstawie kan. 1620 KPK. Skargę można wnieść w terminie 10 lat, który jest terminem użytecznym. Wniesienie skargi o nieważność wraz z apelacją możliwe jest wtedy, kiedy obok zarzutu nieważności wyroku jako motyw apelacji podnosi się także zarzuty materialno-prawne⁹. Według kan. 1880 n. 3 CIC 1917 nie można wnieść apelacji, jeżeli wyrok dotknięty jest tylko wadą nieważności.

Natomiast skargę w formie zarzutu można wnieść zawsze, lecz nie zmienia ona merytorycznego rozstrzygnięcia wyroku, a dotyczy jedynie wskazanych w kan. 1620 KPK dyspozycji, traktujących o *quereli*. Dlatego należy stwierdzić, że skarga w formie zarzutu dotyczy tylko skutków nieważnego wyroku¹⁰. „Przez wysunięcie zarzutu nieważności nieważny wyrok nie jest oba-

⁷ Por. G. M o n t i n i, *La querela di nullita e le altre impugnazioni*, [w:] *La „Querela nullitatis” nel processo canonico*, Città del Vaticano 2005, s. 58, Studi Giuridici, LXIX.

⁸ Por. M. G r e s z a t a, *Litispendenza w procesie kanonicznym*, Lublin 2003, s. 134.

⁹ Por. P ł o d z i e ń, *Querela nullitatis*, s. 163.

¹⁰ Por. G. M o n t i n i, *La querella di nullita*, [w:] P. A. B o n n e t, C. G u l l o, *Il Giudizio di nullita matrimoniale dopo l’istruzione „Dignitas connubii”*, Watykan 2008, s. 614-615; P ł o d z i e ń, *Querela nullitatis*, s. 18-19; L. Ś w i t o, *Skarga o nieważność wyroku per modum actionis czy per modum exceptionis?*, „Prawo Kanoniczne” 52 (2009), nr 3-4, s. 355-367.

lony, lecz pozbawiony mocy prawnej w stosunku do osoby, która wniosła zarzut”¹¹.

Wniesienie skargi o nieważność następuje w formie pisma procesowego, które powinno spełniać wymogi określone prawem. Jak podaje S. Płodzień¹², przebieg postępowania polega na formalnym sprawdzeniu zarzutu prawnego przeciw zapadłemu wyrokowi, ale nie wyklucza się także przeprowadzenia postępowania dowodowego. Do skargi o nieważność, wniesionej wraz z apelacją, stosuje się przepisy postępowania apelacyjnego.

II. PODMIOTY PROCESOWE ZGŁASZAJĄCE SKARGĘ O NIEWAŻNOŚĆ WYROKU

A) STRONY

Kodeks prawa kanonicznego w kan. 1626 § 1, jak również w tym samym znaczeniu *Dignitas connubii* w artykule 276 § 1 stwierdzają, że strony pokrzywdzone mają prawo wnieść skargę o nieważność wyroku. Według kan. 1646 KPK stroną w procesie może być osoba, której przepisy nie odmawiają zdolności procesowej, będącej warunkiem *sine qua non* możliwości występowania w konkretnej sprawie (*legitimatio ad causam*). Na trybunale kościelnym przed przyjęciem skargi spoczywa obowiązek zbadania zdolności procesowej stron.

Wspomniane przepisy mówią, że strony mogą wnieść skargę o nieważność wyroku *quae se gravatas putant*. Takie stwierdzenie prawne dopuszczałoby wniesienie skargi o nieważność wyroku jedynie stronie, która czułaby się pokrzywdzona sytuacjami, o których mówi kan. 1620 oraz art. 270 DC, i która tym samym posiada interes prawny. Proces kanoniczny zmierza jednak do ustalenia prawdy i w swoim ostatecznym dążeniu odwołuje się do *salus animarum*. W tym kontekście również strona, która byłaby przyczyną nieważności wyroku (o której mowa w kan. 1620 KPK), mogłaby wystąpić z *querela nullitatis*. O takiej możliwości świadczą przepisy kan. 1593 § 2 i kan. 1619 KPK, które wskazują, że nie mamy do czynienia z dobrem prywatnym stron w procesie małżeńskim, ale z dobrem publicznym, o którym mówią

¹¹ G. Erlebach, A. Dziegła, J. Krukowski, R. Sztuchmiller, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. V: *Procesy*, Poznań 2007, s. 281.

¹² Por. Płodzień, *Querela nullitatis*, s. 162.

kanony 1621 i 1620 n. 6 KPK. Dlatego też strona procesowa, która nie doznała szkody na skutek pomyślnego dla niej wyroku, może wystąpić ze skargą o jego nieważność, ponieważ interes publiczny przedkłada się w tym przypadku nad interes prywatny¹³.

Skargę o nieważność ma prawo wnieść także pełnomocnik strony, działający z jej upoważnienia i w jej imieniu. Do zastępstwa procesowego w sprawie o nieważność wyroku wymaga się spełnienia dwóch warunków. Po pierwsze, pełnomocnikiem w takiej sprawie musi być ten sam pełnomocnik, który reprezentował stronę we wcześniejszym, dotkniętym wadą nieważności procesie; po drugie, strona musi udzielić pełnomocnikowi nowego, odrębnego pełnomocnictwa. Gdyby strona odkryła, że pełnomocnik działał bez należytego mandatu, a skarga o nieważność wyroku nie byłaby w żadnym stopniu procesowo dla niej korzystna¹⁴, także przysługuje jej skarga o *querela nullitatis*.

B) OBRONCA WĘZŁA

Obronca węzła, do którego zadań należy uczestnictwo we wszystkich fazach procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa, którego zadaniem jest wykazanie wszystkich argumentów rozumnych za ważnością małżeństwa¹⁵ i który powinien działać *pro rei veritate*, może również wnieść skargę o nieważność wyroku. Warunkiem wniesienia takiej skargi jest wcześniejsze uczestnictwo w sprawie, której *querela* dotyczy (sugeruje to kan. 1897 CIC 1917). Wniesienie skargi o nieważność wyroku przez obrońcę węzła ma swoje umocowanie w kan. 1432 KPK. Obronca węzła przytacza również argumenty rozumne, mające na celu wykazanie nieważności małżeństwa¹⁶.

Interesującą kwestią procesową jest pytanie, czy obrońca węzła trybunału apelacyjnego w związku z otrzymaną apelacją od wyroku trybunału niższej instancji byłby uprawniony do wniesienia skargi o nieważność otrzymanego wyroku. W jurysprudencji rotalnej przeważa opinia, że obrońca węzła trybunału apelacyjnego, który wykonuje swój urząd i tak jak strony cieszy się

¹³ Por. tamże, s. 158.

¹⁴ Por. R. P a l o m b i, *I soggetti legittimati alla proposizione della querela di nullita*, [w:] *La "Querela nullitatis" nel processo canonico*, Città del Vaticano 2005, s. 202-203, Studi Giuridici, LXIX.

¹⁵ Por. kan. 1626 § 1 KPK.

¹⁶ Por. P a l o m b i, *I soggetti legittimati*, s. 208.

pełnią praw, może zaproponować zaskarżenie wyroku trybunału niższej instancji¹⁷.

C) PROMOTOR SPRAWIEDLIWOŚCI

Występujący w obronie interesu publicznego promotor sprawiedliwości nie zawsze występuje w procesach małżeńskich. Jak słusznie zauważa S. Płodzień¹⁸, promotor sprawiedliwości może wystąpić ze skargą o nieważność w każdym procesie, choćby nie brał udziału we wcześniejszych jego stadiach. Nie zachodzi zatem w jego przypadku warunek, jaki prawo stawia obrońcy wężła. Promotor może wnieść *querela nullitatis* z urzędu lub na skutek doniesienia osób trzecich.

D) SĘDZIA

Występujący w procesie sędzia, jako orzekający, nie może wystąpić ze skargą o nieważność. Ustawodawca daje mu jednak możliwość uchylecia wyroku nieważnego lub, zgodnie z terminami przewidzianymi w kan. 1623 KPK, poprawienia wyroku oraz uzupełnienia braków formalnych, jeśli jego nieważność jest usuwalna w ciągu trzech miesięcy¹⁹. Ustawodawca przewiduje także dla sędziego upoważnienie do poprawiania błędów materialnych, zestawionych faktów i formalnych pomyłek w wyroku (kan. 1897 CIC 1917). Oparta na kan. 1897 decyzja sędziego powinna być wydana w formie dekretu, zawierającego motywy prawne i faktyczne²⁰. Dekret taki ma moc wyroku stanowczego.

Sama terminologia, użyta w dyspozycji kan. 1626 § 2, stawia pytanie, czy w przypadku sędziego mamy do czynienia ze skargą o nieważność wyroku, czy raczej jest to polecenie ustawodawcy zobowiązujące sędziego do działania z urzędu²¹. Sędzia ma prawo z urzędu w ciągu całego procesu deklarować o wadach, które mogą spowodować nieważność wyroku zgodnie z kan. 1459 § 1. Dyspozycja tegoż kanonu ma bezpośrednie odniesienie do tego, co mówi kan. 1626 § 1.

¹⁷ Por. tamże, s. 211.

¹⁸ Por. P ł o d z i e ń, *Querela nullitatis*, s. 159.

¹⁹ Por. kan. 1626 § 2, 1623, art. 276 § 2 DC.

²⁰ Por. P ł o d z i e ń, *Querela nullitatis*, s. 160.

²¹ Por. P a l o m b i, *I soggetti legittimati*, s. 211.

Ogłoszenie odwołania wyroku lub poprawienie w procesie małżeńskim zarezerwowane jest kolegium sędziowskiemu, jeśli – zgodnie z przepisami prawa – sprawa jest prowadzona przez trybunał kolegialny²².

III. QUERELA NULLITATIS I SPRAWY INCYDENTALNE

Zgodnie z kan. 1459 § 1 oraz artykułem 277 § 1 DC, jeśli skarga o nieważność ma formę zarzutu lub zgłaszana jest z urzędu, może być rozstrzygnięta w ustnym procesie spornym i stosuje się ją do spraw incydentalnych. Zarzut jest formą obrony, gdy fakty podane przez stronę nie mają potwierdzenia w rzeczywistości. Argumenty bezzasadne dla dobra sprawy powinny być zgłaszane przed ustaleniem formuły sporu²³.

Zgodnie z określeniem kodeksu w kan. 1587 oraz w *Dignitas connubii* (art. 217), jeśli sprawa wpadkowa ma miejsce po rozpoczęciu procesu, wówczas gdy zostanie przedstawiona kwestia należąca do sprawy, musi ona zostać rozwiązana przed rozstrzygnięciem sprawy głównej. Artykuły 217-228 *Dignitas connubii* przedstawiają procedury, które należy przeprowadzić w przypadku kwestii incydentalnej. Do zaskarżenia wydanej sentencji przedstanowczej *sententia interlocutoria* w sprawach wpadkowych miałyby zastosowanie umocowania prawne zawarte w kanonach KPK i artykułach DC. Artykuł 226 DC mówi, że – na prośbę stron – obrońcy węzła lub sam sędzia dla słusznej przyczyny, po wysłuchaniu stron i obrońcy węzła, może poprawić lub uchylić dekret lub wyrok przedstanowczy.

Odwołując się do norm KPK, szczególnie gdy chodzi o interpretację systemową, wyroki przedstanowcze, jeśli chodzi o skargę o ich nieważność, podlegają dyspozycji kan. 1620 i 1622 oraz art. 270 i 272 DC niezależnie od tego, czy mają moc, czy też nie mają mocy sentencji definitywnej²⁴.

²² Por. tamże, s. 212, Decr. coram Funghini, 24 iulii 1996, [w:] *Il Diritto Ecclesiastico* 108 (1997), III, s. 225. Zgodnie z treścią kan. 1609 sędziowie podczas dyskusji mogą na mocy kan. 1600 zarządzić uzupełnienie instrukcji sprawy. Decyzja sędziowska jest kolegialna.

²³ Por. G r e s z a t a, *Litispendencia*, s. 134.

²⁴ Por. tamże, s. 134.

IV. NIEWAŻNOŚĆ WYROKU NIEUSUWALNA – KAN. 1620:
NIEWAŻNOŚĆ WYROKU PO STRONIE SĘDZIEGO I JEGO DECYZJI
– KAN. 1620 NR 1, 2, 3 I 8

Numery kan. 1620 oraz przepisy zawarte w art. 270 DC określają nieważność nieusuwalną wyroku spowodowaną sprawowaniem urzędu przez sędziego i jego decyzjami.

1° Kan. 1620 nr 1 – Wyrok jest dotknięty wadą nieważności nieusuwalnej, jeżeli: został wydany przez sędziego bezwzględnie niewłaściwego

W kanonie 1620 nr 1 oraz w art. 270 nr 1 DC stwierdza się, iż nieważny jest wyrok wydany przez sędziego, który byłby bezwzględnie niewłaściwym. Prawodawca rozróżnia dwa rodzaje braku kompetencji: absolutny (bezwzględny) oraz względny (relatywny). Tylko wyrok wydany przez sędziego bezwzględnie niekompetentnego jest obciążony wadą nieważności nieusuwalnej.

Kanon 1405 KPK w trzech paragrafach określa warunki, w których niekompetencja trybunałów w rozstrzyganiu spraw jest bezwzględna. Do spraw tych należą te, których rozstrzygnięcie zastrzegł sobie Biskup Rzymu, a także sprawy zarezerwowane przez prawo, jak również sprawy, które Biskup Rzymu powołał przed swój sąd z własnej inicjatywy lub na prośbę strony²⁵.

Kolejna dyspozycja kan. 1405 mówi, iż akty i dokumenty wydane przez Biskupa Rzymskiego, do którego rozpatrzenia potrzebny jest mandat papieża, oraz sprawy, których sądenie zarezerwowane jest Trybunałowi Roty Rzymskiej, czynią niewłaściwym bezwzględnie innego sędziego.

W procesie małżeńskim w świetle kan. 1405, w szczególności art. 8 DC, stwierdza się, iż niewłaściwość trybunału do rozstrzygnięcia sprawy byłaby bezwzględna wówczas, jeśli sędzia rozstrzygałby sprawy nieważności małżeństw tych, którzy sprawują najwyższą władzę państwową, a których sądenie zgodnie z prawem zarezerwowane jest Biskupowi Rzymskiemu. Do spraw zarezerwowanych temuż Biskupowi zalicza się także te, które zostały powołane przed jego osąd.

Kryterium funkcjonalności trybunałów, zawarte w art. 9 nr 1 DC, mówi, że gdy sprawa jest sądzona w jednym trybunale, to od chwili, gdy strony – choćby formalnie – zostały wezwane przez sędziego do ustalenia formuły

²⁵ Por. E r l e b a c h, D z i ę g a, K r u k o w s k i, S z t y c h m i l e r, *Komentarz*, s. 21.

sporu, czyni niewłaściwymi bezwzględnie inne trybunały do rozpatrywania tej sprawy. Rozstrzyga to również kan. 1510. Sędzia byłby też niekompetentny bezwzględnie z racji stopnia, gdyby rozstrzygał sprawę z tego samego tytułu na tym samym stopniu, która zakończyła się definitywnym wyrokiem. Także materia powodowałaby niewłaściwość trybunału z racji materii, gdyby sąd nie był upoważniony do rozstrzygania tego typu spraw. Trybunał pierwszej instancji nie może rozstrzygać sprawy małżeńskiej dotyczącej tych samych osób z tego samego tytułu jako trybunał apelacyjny²⁶.

Kompetencja funkcjonalna albo z racji stopnia sędziego jest zawsze absolutna i nie powoduje rozszerzenia właściwości trybunału. Wyjątek stanowi sprawa rozstrzygana przez trybunał apelacyjny, który – według dyspozycji kan. 1683 – może wprowadzić na prośbę stron nowy tytuł nieważności i rozstrzygać sprawę jako pierwsza instancja. Natomiast Trybunał Roty Rzymskiej może rozstrzygać sprawy małżeńskie w pierwszej instancji, które zostały jej powierzone²⁷.

2° Kan. 1620 nr 2 – Wyrok jest dotknięty wadą nieważności nieusuwalnej, jeżeli: został wydany przez tego, kto nie posiada władzy sądenia w trybunale, w którym sprawa została rozstrzygnięta.

Ustawodawca określa wyraźnie sytuacje dotyczące sędziego, który nie ma władzy sądenia. Sędzia mógłby jednak wykonywać swój urząd według dyspozycji kanonów także poza terytorium w stosunku do swoich podwładnych²⁸. Według dyspozycji nowego kodeksu sytuacja sędziego, który nie ma władzy sądenia w trybunale, w którym sprawa byłaby rozstrzygana, powoduje nieważność nieusuwalną wyroku. Weryfikuje się to wówczas, gdy sprawa jest rozstrzygana przez trybunał jednoosobowy, a nie – jak prawo nakazuje – w sposób kolegialny.

Urząd ten sprawowany byłby przez osobę, która nie jest zdolna do przyjęcia urzędu sędziego, bądź jego wykonywanie z mocy prawa naturalnego powoduje, iż osoba ta pozbawiona jest należytego rozeznania oceniającego.

²⁶ Por. P i u s XI, Motu proprio *Qua cura, De ordinandis tribunalibus ecclesiasticis pro causis nullitatis matrimonii. Decidendis in Italia*, 8 dicembris 1938, AAS, 30 (1938), s. 410-413.

²⁷ Por. F. R a m o s, *La nullità insanabile della sentenza per un vizio attinente il giudice o la sua decisione (can. 1620, 1-2-3 e 8)*, [w:] *La "Querela nullitatis" nel processo canonico*, Città del Vaticano 2005, s. 94-95, Studi Giuridici, LXIX.

²⁸ Por. tamże, s. 99.

Z prawa Bożego tą osobą jest nieochrzczony, a z prawa kościelnego jest to osoba, której wymierzono lub zdeklarowano karę ekskomuniki – kan. 1331 § 2 nr 2. Także – zgodnie z kan. 1336 § 1 nr 2 – pozbawiony władzy sądzenia jest ten, który został zdymisjonowany ze stanu duchownego²⁹. Urząd nadany jest nieważnie od przełożonego, który nie był kompetentny do jego nadania, jak również w sytuacji, gdy ten, któremu go nadano, nie miał odpowiednich kwalifikacji.

3° Kan. 1620 nr 3 – Wyrok jest dotknięty wadą nieważności nieusuwalnej, jeżeli: sędzia wydał wyrok pod wpływem przemocy lub ciężkiej bojaźni.

Dyspozycja prawna zawarta w kan. 1620 nr 3 stanowi, iż nieważnością nieusuwalną obciążony jest wyrok, który wydał sędzia pod wpływem przemocy lub ciężkiej bojaźni. Norma prawna zawarta w tym kanonie, jak również powtórzona w art. 270 DC ma swoje odniesienie do kan. 125, który unieważnia akt prawny dokonany pod wpływem przymusu – który ma charakter fizyczny i nie można w żaden sposób mu się oprzeć oraz w przypadku bojaźni wywołanej zewnętrznie na sędziego, który podejmuje swoje działanie pod wpływem zagrożenia spowodowanego naciskiem zewnętrznym. Sędzia działający pod wpływem przymusu moralnego wydaje nieważny wyrok. Sędzia, wypełniając swój urząd, nie może działać w zagrożeniu wolności, gdyż tego domaga się porządek sprawiedliwości, który domaga się wydania słusznej decyzji. Decyzja ta musi więc być wydana zgodnie ze swoim sumieniem, a to znaczy, iż sędzia musi cieszyć się wolnością od jakiegokolwiek przymusu fizycznego czy moralnego pochodzącego z zewnątrz³⁰.

4° Kan. 1620 nr 8 – Wyrok jest dotknięty wadą nieważności nieusuwalnej, jeżeli: spór nawet częściowo nie został rozstrzygnięty.

Wyrok może również zostać obarczony nieważnością nieusuwalną spowodowaną działaniem sędziego wówczas, gdy spór nie został chociażby częściowo rozstrzygnięty.

Do aspektów istotnych wyroku należą warunki, o których mówi kan. 1611, dotycząc materii wyroku, który powinien rozstrzygać spór toczący się przed

²⁹ Por. tamże. Znajduje to również swoje odniesienie do kan. 133 – gdzie działający przekracza swoje kompetencje, jeśli chodzi o zakres osoby lub sprawy.

³⁰ Por. tamże, s. 99-100.

trybunałem, dając odpowiedź na poszczególne wątpliwości. Wyrok powinien dać odpowiedź na zawiązany przedmiot sporu ewentualnie na zmiany tegoż przedmiotu, które dokonały się podczas procesu. Powinien również dać odpowiedź na kwestie wypadkowe, które byłyby połączone z kwestią główną – kan. 1589 § 2³¹.

Odpowiedź musi dotyczyć tych samych osób, tego samego *petitum* (nieważności małżeństwa) i tej samej *causa petendi* podanych w tytułach nieważności. Odpowiedź na poszczególne wątpliwości może być domyślna (niewyraźna, zawarta – *implicite*), zawarta w odpowiedzi na inne wątpliwości, jednak powinna być tak wyrażona, aby można było ją dostrzec i wyszczególnić³². Jednak gdyby niektóre punkty sporu były potraktowane jako podporządkowane, nie trzeba na nie odpowiadać, gdyby na pytanie główne odpowiedź była twierdząca³³. Kanoniści uważają, że nawet gdy są podporządkowane, to wówczas, gdyby brakowało w dyspozycji wyroku tego, co określa kan. 1611 nr 2, mówiąc o obowiązkach stron procesu, wyrok skutkowałby nieważnością usuwalną³⁴.

Wyrok skutkowałby nieważnością nieusuwalną wówczas, gdy rozstrzygnięcie nie dotyczyłoby zawiązanego przedmiotu sporu, lecz dotyczyłoby rozstrzygnięcia *extra petitum* przedmiotu sporu. Zwyczajnie nie skutkowałby nieważnością wyrok, w którym również rozstrzygano by kwestie poza przedstawionym przedmiotem sporu (*ultra petitum*).

W sprawach małżeńskich, odwołując się do kan. 1677 § 3, który stanowi, iż formuła sporu musi określić, z jakiego tytułu lub tytułów zaskarża się ważność małżeństwa, i na te tytuły ustalonej formuły sporu wyrok musi dać odpowiedź. Rozwiązując kontrowersję procesową, wyrok powinien dać odpowiedź na wszystkie wątpliwości³⁵.

³¹ Por. E r l e b a c h, D z i ę g a, K r u k o w s k i, S z t y c h m i l e r, *Komentarz*, s. 244.

³² Por. R a m o s, *La nullità*, s. 102.

³³ Por. tamże, s. 102-103.

³⁴ Por. E r l e b a c h, D z i ę g a, K r u k o w s k i, S z t y c h m i l e r, *Komentarz*, s. 272.

³⁵ Por. R a m o s, *La nullità*, s. 104.

5° Inne sytuacje

W obrębie nieusuwalnej nieważności wyroku po stronie sędziego można przyporządkować również sytuacje, o których mówi kan. 1447³⁶. Zabrania on każdemu, kto miał jakikolwiek udział w procesie stron w jednej instancji, pełnienia zadania sędziego czy asesora w drugiej instancji. Wprawdzie w związku z zarzutem niekompetencji absolutnej nie wspomina się kan. 1447, to jednak w oparciu o ten kanon można przedłożyć skargę o nieważność wyroku³⁷.

V. NIEWAŻNOŚĆ NIEUSUWALNA WYROKU
WSKUTEK DZIAŁANIA STRON – KAN. 1620 NR 4, 5 I 6

1° Kan. 1620 nr 4 i 6 – Wyrok jest dotknięty wadą nieważności nieusuwalnej, jeżeli: proces był przeprowadzony bez skargi sądowej, o której w kan. 1501, albo nie był wszczęty przeciwko jakiejś stronie pozwanej. A także, jeśli ktoś działał w imieniu drugiego, bez zlecenia zgodnego z przepisami prawa.

Kanon 1620 nr 4 oraz art. 270 nr 4 DC stanowią, iż wyrok skutkuje nieważnością nieusuwalną wówczas, gdy proces był prowadzony bez skargi powodowej albo nie był wszczęty przeciwko jakiejś stronie pozwanej. Wspomniany przepis odnosi się do stron procesu, a w pierwszej swej części do strony powodowej. Kanon 1501 wyraża zasadę *nemo iudex sine actore*³⁸. W tej dyspozycji normy kanonicznej pozostają też wszyscy, którzy mają legitymację do działania w sprawie. W procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa w pierwszej kolejności są to ci, którzy posiadają mandat do działania z mocy prawa.

Promotor sprawiedliwości może występować – zgodnie z dyspozycją kan. 1674 nr 2 – w momencie śmierci jednego lub dwóch małżonków (zgodnie

³⁶ Kan. 1447: „Kto występował w sprawie jako sędzia, rzecznik sprawiedliwości, obrońca węgła, pełnomocnik, adwokat, świadek lub biegły, nie może później ważnie w tej samej sprawie w innej instancji jako sędzia wyrokować lub wypełniać w niej zadań asesora”.

³⁷ Por. tamże, s. 105.

³⁸ Por. J. L l o b e l l, *La nullità insanabile della sentenza per un vizio attinente alle parti* (can. 1620, nn 4,5e 6), [w:] *La “Querela nullitatis” nel processo canonico*, Città del Vaticano 2005, s. 119, Studi Giuridici, LXIX.

z kan. 1675 § 1), jeśli od rozstrzygnięcia sporu zależy rozwiązanie innej kwestii procesowej. W tej sytuacji mandat z mocy prawa do działania otrzymuje każdy, kto ma interes prawny³⁹.

Nieważność nieusuwalna wyroku może wystąpić wskutek braku powoda i skargi powodowej, co skutkowałoby również brakiem mandatu do działania *ius postulandi* po stronie pełnomocnika i adwokata, zgodnie z kan. 1484 i kan. 1481 § 1 regulującymi wspomniane kwestie. Kanony te określają, iż strona, która ma zdolność procesową (*capacitas procere*) może występować osobiście (*capacitas postulandi directa*) lub przez innych (*capacitas postulandi indirecta*). Brak prawa do działania w imieniu strony według kan. 1620 nr 6 oraz art. 270 nr 6 DC, która odnosi się do nr 7 tejże normy, jak również brak zawiadomienia strony pozwanej o toczącym się procesie powoduje nieusuwalną nieważność wyroku. Zgodnie z kan. 1511 pozew powinien być przekazany stronie pozwanej zgodnie z przepisami prawa. W procesie małżeńskim, jeśli nie jest znany pobyt strony pozwanej, wezwanie musi przybrać charakter formalny – publicznego ogłoszenia, czyli edyktu.

Kanon 1433 daje dyspozycje związane z brakiem zawiadomienia tych, którzy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa powinni zostać zawiadomieni. Brak ich zawiadomienia wówczas, gdy nie występuje w procesie jedna ze stron, powoduje nieważność aktów, a zgodnie z kan. 1620 nr 4 – nieważność wyroków. W przypadku braku strony powodowej w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa promotor sprawiedliwości – po spełnieniu warunków, o których mowa w kan. 1674 nr 2, gdy sprawa o nieważność małżeństwa staje się publiczna – przejmuje zadanie publicznej strony powodowej, a obrońca węzła jest – jak już to wspomniano – zawsze publiczną stroną pozwaną w procesie małżeńskim⁴⁰.

³⁹ Por. E r l e b a c h, D z i ę g a, K r u k o w s k i, S z t y c h m i l e r, *Komentarz*, s. 338-339.

⁴⁰ Por. L l o b e l l, *La nullità*, s. 133: „praecipitur igitur interventus promotoris iustitiae vel (a) iussu Episcopi vel (b) ex Legis praescripto vel (c) ex natura rei. (a) Praecipitur interventus Promotoris iussu Episcopi, vel Collegii, vel Ponentis (cf art. 24 § 7 Normarum R. Rotae) cum ipse iudicet sua conscientia ut bonum publicum in discrimen vocari possit. (b) Praecipitur interventus Promotoris ex lege in casibus sequentibus: „si in praecedenti instantia intervenerit promotor iustitiae (can. 1431 § 2), si ipse promotor impugnatur matrimonium (cf can. 1674 n. 2) et in causis separationis coniugum (cf can. 1696). (c) Quando sit necessarius interventus Promotoris iustitiae ex natura rei non dicitur in viginti Codice. Ex natura rei, iuxta meliorem opinionem, interventus Promotoris necessarius est cum agitur de lege processuali servanda. [...] interventus Promotoris iustitiae, etsi praevius, non absolute necessarius Legislatori videtur; sed iudicio Episcopi vel Collegii, vel Ponentis aliquomodo remittitur. Hisce dictis de

Szczególny udział w procesie małżeńskim publicznego powoda, jakim jest promotor sprawiedliwości – zgodnie z kan. 1518 oraz kan. 1675 § 2, spoczywa na nim w momencie śmierci jednego z małżonków, a obrońcy wężła małżeńskiego – jako publicznego pozwanego – gdy na forum kanonicznym wprowadzono sprawę o stwierdzenie nieważności małżeństwa, a której rozwiązanie konieczne jest do rozwiązania innej kwestii procesowej według kan. 1675 § 1.

Działanie bez mandatu w imieniu drugiego może dotyczyć w procesie małżeńskim zarówno strony powodowej, jak i pozwanej. Mandat do działania w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa ma zawsze obrońca wężła, którego możemy określić jako stronę pozwaną publiczną. Kościół zawsze broni dobra publicznego, jakim jest węzeł małżeński. Obrońca wężła zawsze jest zobligowany do działania, także wówczas, gdy strona pozwana nie uczestniczy w procesie⁴¹. Taki mandat do działania z racji urzędu otrzymuje również promotor sprawiedliwości.

2° Kan. 1620 nr 5 – Wyrok jest dotknięty wadą nieważności nieusuwalnej, jeżeli: był wydany dla stron, z których przynajmniej jedna nie miała prawa występowania w sądzie.

Kanon 1620 nr 5 stanowi, iż wyrok opatrzony jest nieusuwalną wadą, jeśli był wydany dla stron, z których przynajmniej jedna nie miała prawa występowania w sądzie. Norma prawna zawarta w tymże kanonie została powtórzona w art. 270 nr 5 DC. Zdolność procesowa daje uprawnienia stronom, aby prosić o posługę sędziowską jako strona powodowa i jako strona pozwana. Zdolności procesowej nie mają – zgodnie z kan. 1478 § 1 – małoletni i pozbawieni używania rozumu. Mogą oni występować tylko przez swoich prawnych opiekunów i kuratorów.

interventu Promotoris iustitiae, quaestio tractanda venit de nullitate actorum ob defectum eiusdem interventus ex praescripto can. 1433. Cum ad nullitatem actorum declarandam explicitum praescriptum legis requiratur, si consideramus tres species facti super expositas concludere possumus quod ex praescripto can. 1431 § 1 et 7433 nullitas actorum ob defectum interventus Promotoris iustitiae in casu secundo habentur, cum interventus sit praescriptus a lege; non vero in tertio casu, cum ex natura rei, sit necessarius; in primo autem casu, cum lex remittat interventum promotoris iudicis valuationi, adeo essentialem ipsum esse sub nullitate censi nequit” (Rota Romana, coram De Angelis, decreto, 24 maggio 2002, Reg. Apuli seu Andrien (Italia), *Nullitatis matrimonii*, Prael.: quaerelae nullitatis sententiae et decreti, n. 13, B. Bis 44/02).

⁴¹ Por. L l o b e l, *La nullità*, s. 115-117.

Problem w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa stanowi kan. 1095 nr 2, ale nie warunkuje on zamianowania kuratora stronie, po której postawiono zarzut nieważności. Jeśli podczas procesu stwierdzono, iż strona cierpi na chorobę neurotyczną⁴² lub psychiczną, wówczas stronie należy zamianować kuratora, aby mogła występować w sądzie i bronić swoich praw, ponieważ brak zamianowania kuratora w tej sytuacji – zgodnie z kan. 1620 nr 5 – powoduje wadę nieusuwalną wyroku.

Można się pokusić o pytanie, czy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa kurator strony, która nie ma prawa występowania w sądzie, może zamianować pełnomocnika i adwokata oraz czy zlecenie to nie będzie skutkowało nieważnością nieusuwalną wyroku, o której mówi kan. 1620 nr 6. Rozwiązuje tę sytuację art. 99 DC, który mówi, że do zadań sędziego należy wyznaczenie kuratora dekretem, z zapewnieniem mu prawa do obrony. Kurator zaś, będący przedstawicielem strony, która nie ma *capacitas procesualis*, może udzielić mandatu do działania pełnomocnikowi lub adwokatowi. Wynika to z natury rzeczy w procesie małżeńskim, aby zapewnić prawo do obrony.

VI. NIEWAŻNOŚĆ NIEUSUWALNA WYROKU WSKUTEK ODMÓWIENIA JEDNEJ LUB OBU STRONOM PRAWA DO OBRONY – KAN. 1620 NR 7

Kanon 1620 nr 7 stanowi, iż nieusuwalność wyroku może być spowodowana wskutek odmowy jednej lub drugiej stronie prawa do obrony. Dyspozycja zawarta w tym kanonie jest powtórzona także w art. 270 nr 7 DC. Ta norma prawna powoduje wadę nieusuwalną wyroku i skupia się nie tyle na prawie do obrony, co na jego zanegowaniu (*ius defensionis denegatum fuit*). W jej obronie występuje Urząd Nauczycielski Kościoła. W alocucji Jana

⁴² Por. „Videtur curatorem nominatum fuisse non ad conventi protegenda iura, sed ad ipsum conventum a processu excludendum a limine» (Rota Romana, coram Jarawan, decreto, 28 maggio 1993, Crossen. (USA), Nullitatis matrimonii; Incidentis: nullitatis sententiae, n. 4, B. Bis 51/93). Cfr. Rota Romana, coram Stankiewicz, sentenza n. 7/83, 20 gennaio 1983, Portlanden. in Oregon (USA), Nullitatis sententiae, non pubblicata in RRD, [w:] *Il Diritto Ecclesiastico*, 94/2 (1983), s. 254-267; coram Corso, decreto, 28 febbraio 1990, Medellen. (Colombia), Nullitatis matrimonii, Nullitatis sententiarum, RRDecr. 8 (1990), s. 47-52; coram Serrano, decreto, 22 marzo 1999, Mexicana, cit; coram Stankiewicz, decreto, 13 dicembre 1990. Gdy istnieją dostateczne motywy, że strona nie może występować w procesie, należy zamianować stronie w czasie procesu kuratora „ad cautelam”.

Pawła II do audytorów Roty Rzymskiej – AAS 81(1989), 922-927 – stwierdził, iż prawo do obrony jest zasadą, która powinna kierować całą aktywnością sądową. O tym prawie do obrony stanowi kan. 1598: „Po zebraniu dowodów, sędzia, pod sankcją nieważności, musi dekretem zezwolić stronom i ich adwokatom, aby w kancelarii trybunału przejrżeli akta, które nie są im jeszcze znane; co więcej, również adwokatom, którzy o to proszą, można dać odpis akt; w sprawach jednak dotyczących dobra publicznego, sędzia dla uniknięcia bardzo poważnych niebezpieczeństw może zdecydować, że jakiegoś aktu nie należy nikomu ujawniać, z tym zastrzeżeniem, że prawo do obrony zostanie zawsze nienaruszone”.

Prawo do obrony zostaje zagwarantowane podczas wszystkich momentów istotnych procesu. W procesie małżeńskim sytuacja staje się skomplikowana w przypadku zagwarantowania prawa do obrony w sytuacji zdeklarowania strony pozwanej jako nieobecnej w procesie.

Prawo procesowe nakazuje sędziemu szczególną rolę, gdyż to on kieruje fazami procesu w celu odkrycia prawdy. Sędzia spełnia rolę strażnika sprawiedliwości, nadaje kierunek procesowi, który nie zawsze może być zgodny z oczekiwaniami stron. Tę działalność kierującą sędziego określa kan. 1527, jeśli chodzi o przyjęcie dowodów. W tym przypadku również prawo procesowe gwarantuje stronom prawo do obrony. Aby zagwarantować stronom prawo do obrony, a z drugiej strony kierować procesem i odrzucać dowody, które są nieużyteczne w sprawie, sędzia powinien: oceniać cel działania stron i wprowadzonych dowodów oraz oceniać wiarygodność strony i jej motywacje. Proces ma charakter kontryktoryjny, ale dialog procesowy musi być racjonalny. Ważne w tej kwestii jest rozstrzygnięcie sędziego⁴³.

Prawo procesowe podlega ścisłej interpretacji, jednakże prawo do obrony ma charakter głęboko personalny i w przypadku takich norm kanonicznych, jak kan. 1527, sędzia powinien kierować się *aequitas canonica*. Taką myślą kieruje się również ustawodawca w kan. 1617⁴⁴.

Prawo procesowe w poszczególnych fazach procesu gwarantuje stronom *ius defensionis* (prawo do obrony); pogwałcenie tych gwarancji procesowych skutkuje bez wątpliwości nieważnością nieusuwalną wyroku, o której mówi

⁴³ Por. S. V i l l e g g i a n t e, *Querela di nullità e contestuale appello contro la sentenza affermativa di primo grado*, „Monitor Ecclesiasticus” 122(1997), s. 317-318.

⁴⁴ Por. M. J. A r r o b a C o n d e, *La nullità insanabile della sentenza per un vizio attinente al procedimento*, [w:] *La “Querela nullitatis” nel processo canonico*, Città del Vaticano 2005, s. 153, Studi Giuridici, LXIX.

kan. 1620 nr 7 i art. 270 nr 7 DC. Występuje tu swoisty związek między poszczególnymi fazami procesu a prawem do obrony⁴⁵.

Faza przygotowawcza procesu

Jeżeli w fazie przygotowawczej procesu nastąpi odmowa prawa do obrony stronie występującej w procesie, może to skutkować nieważnością wyroku. Nadużycie może mieć miejsce w obrębie kan. 1511, jeśli pozwu nie przekazano zgodnie z przepisami prawa⁴⁶. Zawiadomienie o pozwie powinno spełniać zalecenia zawarte w normie kan. 1508 – powinno zawiadomić się wszystkich uczestników procesu, a jeśli strona ma kuratora, również kuratora, który ją reprezentuje. Strona pozwana powinna mieć minimalne informacje dotyczące toczącego się procesu, aby mogła skorzystać z przysługującego jej prawa do obrony⁴⁷. Narusza się również prawo do obrony, gdy strona nie może skorzystać z przysługującego jej prawa do odwołania się do kolegium sędziowskiego lub trybunału apelacyjnego przeciwko odrzuceniu skargi powodowej⁴⁸.

Nie tylko prawo do powiadomienia o procesie przysługuje stronie pozwanej, ale – według dyspozycji kan. 1508 – przysługuje jej również zna-

⁴⁵ Por. tamże, s. 153.

⁴⁶ Por. tamże, s. 155.

⁴⁷ Por. E r l e b a c h, D z i ę g a, K r u k o w s k i, S z t y c h m i l e r, *Komentarz*, s. 146.

⁴⁸ Por. A r r o b a C o n d e, *La nullità*, s. 163. coram Stankiewicz del 13.12.1990 (cit. not. 57), che supera l'impostazione della nullità della sentenza eccepita dal promotore di giustizia relativamente alla mancanza di citazione (che sarebbe sanata dal decorso dei tre mesi di cui al c. 1623), insistendo che da tale mancanza e comunque sorta la negazione della difesa, perché "in gradu appellationis novum fit iudicium et nova datur sententia, ideoque requiruntur omnia elementa substantialia cuiusvis iudicii"; nella coram Alwan del 12.10.1999 (cit. not. 57) si pone in relazione il diritto alla difesa con la "omissio horum actorum", sebbene si elencano con precisione quelli che in secondo grado sono "essentialia acta" per esercitare la difesa nella procedura ordinaria (decreto di concordanza del dubbio, istruttoria suppletiva, pubblicazione e discussione); in termini analoghi, senza riferirsi ad atti essenziali, ma all'essenziale contraddittorio di secondo grado conclusosi con sentenza negativa, si esprime la coram Burke del 20.1.1994 (cit. not. 57); Cf. coram Palestro, dec. diei 7.2.1990, RRD. 82, 87, n. 7; si tratta di rieiezione di fatto in quanto, la decisione sui libello di ampliamento del dubbio fu rinviata al giorno della decisione principale, ed in tale sede si ritenne che la richiesta di ampliamento fosse priva del "fumus boni iuris", passando in seguito alla decisione sul merito, sia del capo concordato in precedenza che a quella sui capo ancora non ammessi; si insiste che la decisione sul merito "haud suspendit ut actor, ad normam can. 1504, par. 4, recursum interponere potuisset ad tribunal appellationis".

jomość skargi powodowej, a także pełne uczestnictwo w ustaleniu przedmiotu sporu. Strony mogą odwołać się do kolegium z prośbą o zmianę przedmiotu sporu, o czym mówi kan. 1513 § 3 oraz art. 135 § 4 DC. Odmówienie stronom tego prawa byłoby zanegowaniem prawa do obrony. W zakresie prawa do obrony *ius defensionis* leży również żądanie strony o zmianę formuły sporu, o czym powinna być powiadomiona druga strona i wysłuchane powinny być także jej racje⁴⁹ – zgodnie z dyspozycją kan. 1514 i art. 136 DC.

Faza dowodowa

W fazie dowodowej prawo do obrony może zostać zanegowane w obrębie przyjęcia dowodów, których ocena należy do sędziego. Ewentualne odrzucenie dowodu przedstawionego przez strony w fazie dowodowej w związku z jego godziwością i użytecznością nie podlega apelacji. Sprawy te rozstrzygane są wyrokiem przedostatecznym. Strona może złożyć apelację wraz ze sprawą główną⁵⁰. Prawo to na każdym etapie działania procesowo-sądowego ma zastosowanie również wtedy, gdy decyzja sędziego nie podlega apelacji, jak to ma miejsce w sprawach wpadkowych, także musi tu zostać zagwarantowane *ius defensionis semper integrum maneat*. W tym też tonie wypowiedział się Jan Paweł II do Trybunału Roty Rzymskiej, jeśli chodzi o przyjęcie dowodów.

Następny etap, w którym może zostać naruszone prawo do obrony, to dekret publikacji akt, który musi zostać wydany pod karą nieważności wyroku, o czym mówi kan. 1598. Jest to szczególnej wagi kanon, gdyż dopuszcza nieujawnienie jakiegoś aktu prawnego w sprawach, w których zagrożone jest dobro publiczne, ale obwarowuje to określonymi warunkami: uniknięcie poważnego niebezpieczeństwa, należy zachować prawo do obrony. Przyczyna ta musi być bardzo poważna (*gravissima*) i nie może to naruszać prawa do obrony; według doktryny akt zostaje nie udostępniony stronom i ich patronom, jak również obrońcy węzła małżeńskiego. Akt zachowany w tajemnicy nie może zostać użyty przez sędziego, aby umotywować sentencję wyrokową, ale może stanowić o osiągnięciu pewności moralnej. Podjęcie decyzji

⁴⁹ Por. A r r o b a C o n d e, *La nullità*, s. 157.

⁵⁰ Por. tamże, s. 158, 166; G. E r l e b a c h (opr.), *Le allucuzioni dei sommi pontefici alla Rota Romana*, Città del Vaticano 2004, s. 218, nr 6, Studi Giuridici, LXVI.

wyrokowej na podstawie aktu zachowanego w tajemnicy nie może naruszać prawa strony do obrony⁵¹.

Faza decyzyjna

W tej fazie procesu, strony – korzystając ze swojego prawa do obrony – mają prawo przedstawić swoje *restrictus*, a także – osobiście lub przez swoich patronów – przygotować replikę w stosunku do uwag obrońcy węzła.

*

Querela nullitatis jako instytucja procesowa odwoławcza od wyroku nieważnego przeżywała swoją długą ewolucję. Początków tej instytucji należy szukać w prawie rzymskim. Istnieje ona w kodeksie Pio-benedyktyńskim, jak i w kodeksie Jana Pawła II. Instrukcja *Dignitas connubii* aplikowała z KPK *querela nullitatis* do procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. W prawie kanonicznym podstaw zaskarżenia wyroku należy szukać w normach generalnych, które odnoszą ją pośrednio lub bezpośrednio do ważności i legalności aktów prawnych, o których mówią kanony 10, 124 § 1 i 128, oraz kanonu 221 § 1, który uprawnia wszystkich wiernych do legalnej obrony swoich praw na forum kościelnym. Podmioty procesowe, które mogą skorzystać ze środka procesowego, jakim jest skarga o nieważności wyroku, to strony, ich prawni reprezentanci, obrońca węzła i promotor sprawiedliwości. Nieważność wyroku dotyczy trzech głównych płaszczyzn: po stronie sędziego i jego decyzji, skutek działania stron oraz zanegowania prawa do obrony w różnych fazach procesu.

Querela nullitatis ma też swój porządek procedowania. Jej znaczenie dla procesu kanonicznego, a szczególnie małżeńskiego, jest fundamentalne, ponieważ jest ona gwarantem procesowych praw stron, a także chroni dobro publiczne, jakim jest w Kościele małżeństwo.

⁵¹ Por. A r r o b a C o n d e, *La nullité*, s. 159.

QUERELA NULLITATIS IN MATRIMONIAL CASES
IN THE LATIN CHURCH

R i a s s u n t o

La *querela nullitatis* come istituzione del processo di appello del verdetto di nullità, ha vissuto una lunga evoluzione. Gli inizi di questa istituzione vanno cercati nel codice romano. Troviamo tracce della sua esistenza nel codice Pio-benedittino come anche nel codice di Giovanni Paolo II. L'Istruzione *Dignitas connubii* era applicata dal CIC *querela nullitatis* nel processo di affermazione della nullità del matrimonio. Nel codice canonico i fondamenti di appello contro una sentenza vanno cercati nelle norme generali che stabiliscono direttamente o indirettamente l'importanza e la legalità degli atti processuali, nei canoni 10,124 § 1 e 128 e canone 221 § 1, il quale autorizza tutti i credenti ad avere difesa legale dei propri diritti nel foro ecclesiastico. I soggetti processuali che possono usufruire del mezzo processuale, cioè *querela nullitatis* sono le parti, l'ono legale rappresentazione, difensore del vincolo e promotore della giustizia. La nullità del processo si basa su tre principali piattaforme: la parte del giudice e la sua decisione, l'intervento della parti e la negazione del diritto alla difesa nelle varie fasi processuali.

La *querela nullitatis* ha anche un suo ordine procedurale. La sua importanza per il codice canonico, specialmente nei processi matrimoniali è fondamentale perché fa da alle parti impegnate nel processo, e protegge anche il bene pubblico che è nella Chiesa il matrimonio.

Słowa kluczowe: skarga o nieważność wyroku, prawo małżeńskie, nieważność usuwalna wyroku, nieważność nieusuwalna wyroku, sprawa o nieważność przedstawiona w formie zarzutu, podważenie wyroku.

Parole chiave: querela di nullità, diretto matrimoniale, nullità insanabile, nullità sanabile, la querela di nullità a modo di eccezione, l'impugnazione della sentenza.

Key words: a complaint of nullity against the sentence, matrimonial law, remediable nullity of the sentence, irremediable nullity of the sentence, cause of complaint of nullity proposed by way of an action, the challenge of the sentence.